

Hatos Pál:

Mire van szükségünk?

Kreativitásra vagy kritikára? Teremtésre vagy a gonosz titkának leleplezésére? Felejtésre vagy a dolgok megőrzésére? Tudományra, egzakt ismeretekre a világról és önmagunkról, vagy mítoszokra, amelyek élni segítenek, amelyekben elférnek vagy megnőnek a vágyaink, de amelyek csak a hit számára hozzáférhetőek? Emlékezetes Nietzsche hatalmas képe *A történelem hasznáról és káráról* szóló második ún. Korszerűtlen elmélkedésben arról, hogy az állatok boldogok, mert tudnak felejtetni, az embereket viszont a tudás terhe boldogtalanná teszi, az emberek sohasem tudnak minden múltat feledve a pillanat küszöbére telepedni.

Talán ezért van az, hogy a modern ember legsajátosabb kincse, a tudomány kétségek közé született, a tudásnak ára van – a modern racionalizmussal együtt megszületett a modern nosztalgia, Diderot és D'Alembert, a francia enciklopédisták 18. századi öntudatos vállalkozása mellett ott van kortársuk, Rousseau valójában szomorú víziója az ember eredeti természetes állapotáról. „Előre vezet az utunk” – állítja a tudomány, s a progresszió zászlaját máig morálfilozófiai megfontolások tartják magasra, „vissza kell térnünk a kiindulás helyére” – állítják a tradicionalisták, de a zöld mozgalmak filozófiai alapvetése is gyógyíthatatlanul reakciós, reakciót képez a föld évszázados kizsákmányolásával, az ember töretlen uralmi törekvéseivel szemben. A Föld története, amióta az ember emberré vált rajta – antropocén történelem, azaz természetünk és klímánk is felelőségünk, jobban mondva felelőtlenségünk függvénye, és amit az

antropocén történelemből megtudhatunk, nem igazán vigasztaló: a nagy civilizációs paradigmák felemelkedését az ókortól kezdve napjainkig kivétel nélkül természeti és környezeti katasztrófák kísérték.

Minél több innováció van az ember kezében, annál nagyobb veszélyt jelent a természetre – vajon van-e ebből a képtelenségből kiút? „...az élet förtelmes dolog, és a háttérből, a róla való tudásunk mögül az igazság démoni árnyai bukkannak elő, amelyek olykor még ezerszer förtelmesebbé teszik. A tudomány, amely már most is nyomasztóan hat ránk megdöbbentő felfedezéseivel, talán emberi fajunk végső kiirtója lesz – már ha külön faj vagyunk egyáltalán –, mert a még ismeretlen borzalmait, ha a világra szabadulnak, halandó elménk képtelen lesz elviselni.” Folyóiratunk Kiss Gábor Zoltán által jegyzett *A weird fiction, a Mítosz és a pseudotudomány* címet viselő nyitótanulmányának kultikus hőse H. P. Lovecraft írta ezeket a sorokat 1920-ban, s pesszimizmusára meglepő módon rímelnék Szalay Miklós *Birodalmi design* című esszéjének kijózanító következtetései arról, hogy a hagyományos birodalomépítés kudarcát a cégbirodalmak technológiai uralmának disztópiája követte az elmúlt nagyjából fél évszázadban, a nemzetállami partikularizmusokkal és az etnocentrikus birodalomépítésekkel nem az egyetemes szabadságvágy végez, hanem a globálissá vált innováció: uralmat uralom vált, a zsarnokok

uralmát a Facebook algoritmusainak moderáló hatalma és a Pegasus kémsoftver stb. személytelen, de annál önkényesebb szuverenitása.

Ám mielőtt túlságosan is belemerülnénk létezésünk furcsa meséibe és komor birodalmi mintáiba, jusson eszünkbe az a gyakran elsikkadó tapasztalat, hogy a tudásnak, az innovációnak vannak pillanatai, amelyek a boldogsághoz kötődnek, egész pontosan a genezis középső fázisához, amikor a megoldás kiszabadítja az elmét a gondolkodás rabságából, amikor közömbössé válik gyakorlati értéke és erkölcsi megítélése. Ez a pillanat rövid ideig tart, de hosszú az emlékezete, egyszerre tesz nevetségessé és irigyletté. „Heuréka!” – kiáltott fel az ókori görög matematikus, Archimédesz, a római történetíró, Vitruvius közismert elbeszélése szerint. Meztelenül ugrott ki a vízzel teli kádból, s ruha nélkül szaladt végig az úton döbbent polgártársai szeme láttára: megtalálta a módszert, amellyel eldönthette, hogy ura és gazdája a szicíliai Szirakúza királyának arany koronájában mennyi az arany és az ezüst aránya, s végül felfedezése segített az aranyműves csalását leleplezni. Hogy így volt valójában vagy sem, kevésbé lényeges itt és most, ami számít, hogy az innováció *aktusa* a psziché archaikus tapasztalatához vezet vissza a vízhez kapcsolódóan: az anyaméh „vízverzumiáig” sőt, túl rajta a tenger, a *Thalassa* ősválóságába. A test elmerülése a vízben egyúttal a születés feltétele és szimbóluma, ahogy Lieber Erzsébet

Hidro-heuréka című tanulmánya állítja Ferenczy Sándor máig nagyhatású pszichoanalitikus elmélete alapján, s gazdag gondolatmenetében Goethétől kezdve Marshall McLuhanig számosan kaptak illusztráló szerepet.

Pál Gyöngyi *Gyógyír vagy tükör: "Nem vagyok robot."* A *szingularitás határain* című kiállításról írt beszámolója a technológiai a digitális forradalom és a mesterséges intelligencia térhódításának egyik legkényelmetlenebbül szorongató kérdésével szembesít, vajon „nem vagyunk-e robotok”? A Ludwig Múzeumban ősszel megrendezett kiállítás sokrétű válaszai arról győzték meg a recenzenst, hogy a művészet nemcsak rámutat a problémákra, hanem gyógyít is.

A Műhely rovatban ezúttal Szigethy Anna és Gyenes Zsolt szövegei szerepelnek, Szigethy a fenntarthatóság illúziójának állít higgadt szépségű mementót *Halott természet – kísérlet tárgyak fizikai és szimbolikus átalakítására* című egyéni kiállítását értelmezve, míg Gyenes *Komprovizációs élő elektronika* címmel a kompozíció és improvizáció az audovizualitás világában lehetséges ötvözéséről ír az alkotói praxis holisztikus szemléletébe vetett rendíthetetlen hittel. Zárásként, Szabó Zsófiának Gyenis Tiborral készített interjújából pedig nemcsak azt tudhatjuk meg, hogyan lehetséges egy tökéletes oválist kivágni a borostyánból egy régi kéményen egy létra tetején egyensúlyozva, hanem azt is, hogy a növények szelíd hatalma mégis erőt vesz másnapra a legjobban kifundált

alkotói szándékon is. S hogy mi következik mindebből? Az olvasóra bízunk. Egy dolog azonban nyugtalanítóan valószínű minden „Heuréka” érzés és ráismerés mögött: az, amit Tatár György jegyez meg Nietzschéről szólva, hogy a nézőpont bármilyen hitelessége sem kezeskedhet a látvány hiteléért.¹

¹ Tatár György, „Történetírás és történetiség,” in: Friedrich Nietzsche, *A történelem hasznáról és káráról* (Budapest: Akadémiai, 1995) 16.

Gyenis Tibor:
Intarzia II, 2020,
lambda print on wood
70×100 cm

